Mindazzal, amit eddig elmondottam, az volt a célom, hogy megértessem Ady költészetét s így tulajdonképen az előbbi fejezetekben már el kellett volna dőlnie az Ady homályosságára és érthetetlenségére vonatkozó vád meritumának.

Azonban kétségtelen, hogy ezzel a váddal kapcsolatosan egész csomó olyan kérdés merül fel, melyek az eddigiekben nem voltak tárgyalhatók s amelyek éppen Ady költői értékére vonatkoznak, eltekintve a tartalmi kérdésektől, melyeket megvizsgáltunk. Bármennyire is a tartalmi kérdések képezik ennek a tanulmánynak voltaképeni tárgyát, határozottan érzem, hogy a szorosabb értelemben vett aesthetikai problémának legalább az érintése nélkül az Adyról nyujtott kép mégis csonka volna s így szükségesnek látom, hogy Ady homályosságának és érthetetlenségének kérdésével is külön foglalkozzak. Ezt azonban csak tanulmányom céljának megfelelő mértékben, a legfőbb pontokra kiterjedő vázlatossággal kísérlem meg, már csak azért is, mert ezekre a kérdésekre vonatkozólag igen gazdag és értékes irodalom áll az ifjúság és a közönség rendelkezésére. (Ismertetve az „Ady-Múzeum” II. kötetében, Dóczy Jenő és Földessy Gyula szerkesztésében).

Mindenekelőtt el kell ismernem azt, hogy Ady összes költeményei közt, mint költői értékre, úgy érthetőségre nézve is külömböző versek foglaltatnak s minthogy általában bizonyos az, hogy Ady nem egyszerre és nem könnyen érthető költő, egy egész csomó versére különös mértékben is áll ez az igazság. Erre

nemcsak a versek belső jelentésének mivolta, hanem a költői ihletettség foka és mindenféle külső körülmény is befolyt.

De akármiféle válogatás után is bizonyos marad, hogy Ady érthetőségének megvannak a nehézségei és feltételei. Ezek elsősorban *történetiek,* helyesebben *irodalomtörténetiek.* A nagy, népies nemzeti költők nyomában járó epigon-nemzedék teljesen kitaposta a költői kifejezésmódnak azt a demokratikusan világos és érthető útját, melyet a nagyok kezdeményeztek. A közönség már megszokta, hogy a költői mondanivalók és formák terén többé nem érhetik meglepetések. Ez a megszokás odavezetett, hogy a közönség ezt a módot azonosította a költészettel magával s nem is akart, nem is tudott elképzelni más és új lehetőséget. Tartalom és forma már annyira beidegződtek a költők és a közönség tudatába, hogy le egészen a képzetek, szavak és ritmusok folytonos ismétlődéséig az associációnak egy már egészen gépies sablonja merevedett meg költészetünkben, melynek maga Ady is hódolt első kötetében. Ebből a reménytelen körforgásból csak egy módon és csak annak a költőnek lehetett menekvése, aki elég nagy egyéniség tudott lenni ahoz, hogy a költészetet mondanivalókban és formákban kitépje e demokratikus világosság és fáradtság nélküli érthetőség hínárjából. Ez volt Ady, akinek költészete szükségszerű reakcióként egyéni és arisztokratikus lett. Én-költészet, mely a legbensőbb és a tömeglátástól legrejtettebb lelki tartalmat a legegyénibb és a legszokatlanabb költői formákkal fejezi ki. Természetes, hogy a kitaposott útra szokott lelkeknek és füleknek nehéz, vagy egy bizonyos életkoron és megrögzöttségen túl egyenesen lehetetlen volt belehelyezkedni az új lírába. Mert ennek feltétele, egyebek mellett az a lelki megfelelőség is lett volna, amely mint láttuk, egy egész nemzedékből hiányzott. A ho-

mályosságnak és érthetetlenségnek ez a tünete különben nem csak Adyval kapcsolatban jelentkezik, hanem minden költővel szemben, akinek az új mesgye-nyitás jutott faladatául. Része volt benne Petőfinek és másoknak is. Nagyon helyesen mutatott rá Földessy Gyula, hogy az időnek is változik a lelke, a szelleme s ezzel együtt változik a nemzedékek megértő és kifejező képessége is. Ady homályosságának és érthetetlenségének egyik tényezője tehát szinte független tőle magától s a haladó idővel együtt megszűnik, mert az idő szellemével egy mederben folyván, a felnövekvő nemzedék előtt magától természetessé és érthetővé válik az, amibe egy másgondolkozásu nemzedék nem tudott behelyezkedni. Egyébként az a vád, hogy Ady minden *tradíció-nélküli forradalmár* lett volna s ezért érthetetlen, teljesen igaztalan. Költészetébe a Biblia, Pázmány, a kurucok, Csokonai nyelve és lelke szívódott fel, tehát olyan magyar nyelvi és lelki színek és erők, amelyek a legmagyarabb és leggyökeresebb tradíciót képezik, csakhogy a magyar köztudatból időközben kiestek, Ady ezeket a forrásokat kereste föl és ezekkel gazdagodva meg, tradícióellenes forradalmárnak nem mondható, sőt a magyar költészetet a kihasznált energiaforrásoktól egy ősibb és gazdagabb tradíció kútfejéhez kapcsolta vissza.

Ettől eltekintve is vannak azonban Ady költészetében a könnyen érthetőségnek nehézségei. És ezek már az ő *sajátosságából* következnek. Mások is megállapították már, Adyval kapcsolatban (pl. Horváth János, Riedl Frigyes), hogy Ady az elötte járók nagytöbbségével szemben *új költői típust* jelent. Míg pl. Petőfi meg Arany, követőikkel együtt ahoz a típushoz tartoznak, amelyik egy határozott és logikailag tiszta jelenést, tárgyat *költői eszközökkel* tesz művészivé, s a költői kifejezés, vagyis a kép csakis a kifejezendő tartalomért van, tehát annak tudatos eszköze, addig Ady

azt a típust képviseli, amelyiknél a kifejezés öncélú, ösztönös és nem egy határozott logikai jelentés, hanem egy lelki állapot kifejezése.

Az előbbi költészetet az jellemzi, hogy témái, tárgyai, azoknak megfelelő müfajai, logikai és etikai mondanivalói vannak, amelyeket a költői kifejezésmód a hasonlatok, metaforák, allegóriák stb. útján *fokozottan* érthetővé, megközelithetővé és elsajátíthatóvá tesz. Célja éppen ez s azért a költői képek benne *tudatosan* csak *hasonlatok,* a költőnek is, a közönségnek is.

Ady költészetének ellenben nincsenek ilyértelmü mondanivalói s költészete nem érettük van. Ady *önmagát* énekli, önlelkének érzelmi állapotait s ezért költői kifejezésmódja *szimbolikus,* nála nincs metafora, allegória, metonímia, alakzatok, hanem minden költői képe *szimbolum,* azaz *jegye* önmagának. Önmaga pedig nem logikumokban és etikumokban tárgya a költészetének, hanem folyton hullámzó érzelmi és indulati állapotaiban, ő a kifejezendő *élet* s a kifejező képeknek, melyeket a világ ad, csak annyiban van jelentőségük, amennyiben alkalmasok ennek az életnek szimbolizálására, azaz érzéki jegyekben való közlésére. Mivel így minden költői képe önmaga, ezért a képek, a szimbolumok megtelnek önálló élettel, önmagukért valókká lesznek, eszközi hasonlatok helyett magát a valóságot jelentik és adják, mintha élnének és léteznének. Miután ez a költő mindenben és minden által csakis önmagát látja és mindent csak annyiban és úgy lát meg, amennyiben önmagának tolmácsolására alkalmas, költészetében egy új és sajátos *látásmód*, kölön világkép és életszemlélet jön létre, mely mint egy roppant vízió, az egész mindenséget újjáteremtve tükrözi.

És ez a látásmód alkotja a döntő külömbséget a két költői típus között.

Az előbbi művészeti szemléletbe foglalja a való-

ságot s ezzel *szemlélteti* azt. Az utóbbi meglelkesíti, életre támasztja, megérezteti és elhiteti azt a valóságot, mely tulajdonképen nincs, amely csak benne van, amely csak az ő lelki hullámzásának kivetített, szimbólikus képe. Ez a vizionárius, a vátesz, a látnok-költő, aki a világ *lelkét* látja és láttatja, mivel önmagában hordozza a humánum teljességét és mindent ami van, ennek szimbolumává tesz. Teljes mértékben áll reá a Shakespearera mondott jellemzés: költészetében az élő természet meghalt és a halott természet feltámadott. Ez a költő Ady és ez talán ebből a szempontból is rávilágít, hogy miért nem lehet és nem szabad költészetéből konkrét logikai, etikai és pedagógiai következtetéseket vonni le s mégis miért rejthet magában nagy és örök tanulságokat, mint maga az áradó, minden értékítéletet megelöző élet? Természetes azonban, hogy a magát éneklő Én-költő szimbolizmusa, fantáziájának különös, egyéni, arisztokratikus alkatánál fogva a homályosság és érthetetlenség benyomását kelti mindenütt, ahol tisztán logikai és racionális úton akarják megközelíteni, holott logikai képletekké csakis akkor tehető, akkor se teljesen, ha a belehelyezkedés, az érzelmi átengedés ösztönös útján próbálunk vele érintkezni.

Készséggel megengedem, hogy ez a logikai útakra szoktatott és a kényelmes megértésre nevelt olvasóknak nem könnyű dolog. Pedig az is igaz, hogy az Ady költészete, mihelyt sikerült az érzelmi sférájába belehelyezkedni, sokkal egyszerűbbé és érthetöbbé válik, mint sok gondolati költő fogalmi rendszere.

És Adynál elsősorban ez az érzelmi belehelyezkedés a fontos, annál is inkább, mert szimbolikus képei többnyire kifejtetlenek, csak „rátapintó hasonlatok”, amint egyik ismertetője (Laczkó Géza) mondja. A kép csak annyit jelez, vagy érint, amennyi a szimbolizá-

láshoz szükséges, gyakran egyenesen homályba borítja a jelentést, hogy az érzelmi megértést mozdítsa elé.

Ady *szimbolizáló fantáziája* egy egészen külön költői világot teremt, egy új természeti világrendet, melynek tényezői valóságukat mind az ő lelki funkcióiban bírják s mind élettévarázsolt, konkrét lények, hasonlók az ősi animizmus naiv personifikációihoz, egy költőzseni ösztönös művészi vízióiban súlyosabb és mélységesebb realitásra születve. Babonás, kísérteties világ ez, amelyben mindennek sejtelmes, magikus vonatkozása, van a költő sorsához, kinek a lelke maga is egy ódon, babonás vár, amelyben a Fehér Asszony néha kinevet két szemének ablakán, s ilyenkor kigyúlnak a sötét szemek. Majd holttenger a lélek, melyen piros-fekete glóriával feje körül evez az Asszony, két csodás karjával, a halálba. Máskor a dalok szent hegye a lelke, melynek szűzi havas csúcsán a Gondolatmanók járják csodatáncukat, de mélyében gonosz tárnák búgnak, melyeket álmok, leányok, bomlott ingerek, gondok és kínok vájtak. Míg fenn a csodatánc folyik a csendben, lenn harsognak a rémek a gyűlő tárnákban, míg egyszer megindúl a hegy s a semmiségbe vágódik a büszke tető táncos népe. Körülötte egy titokzatos világ terül el, közepén a piros csodákkal rakott Életfa, aztán a láp, amelyben az ördög lánya lakik, aki egyszer le fogja húzni a halálba, majd a Tavaszkunyhó, amelyben a Tavasz leánya, a Zavar lakik, aztán a jegenyék közt álló titokzatos Ház, amelyben alkonyatkor minden szerelem föltámad és kigyúl, ott van valahol a sötétben a babonás rom, amelyben Szentgyörgynap éjjelén az Özvegy legények járják a haláltáncot, tovább a Csókcsatatér, testetlen fehér lovagjaival, akik a halottakat összeszedik és a Kék hegyek országába viszik, ahol a csók üdve remeg, kivéve azt az egyetlen nagy höst, aki sebeivel asszonytalan tájra

bújdosik meghalni. Innen nincsenek már messze a Hóvár bércek, melyek alatt a szerelmi patak zuhog, két partján a szerelmesekkel, akik csak úgy tudnak egymáshoz jutni, ha a költő híd gyanánt átfekszik a zuhatagon. És túl az Életen, de még a Halálon innen, ködben, homályban alszik a Csókpalota, ezer szobájában ezer elérhetetlen asszonyával. Ez a világ, amelyet ritkán süt át a napfény, de annál delejesebben és kísértetiesebben világít be a hold, lepnek el a fehér, gomolygó ködők, tele van csodálatos, félelmes, kísérteties lényekkel, boszorkányokkal, akik a bús csodák ligetében szíveikkel dobálják meg őt, a kevésszavú, roszszemű, fürge vérivó Álomfickókkal, akik éjféltől hajnalig lovagoltatják vele a koporsót; különös madarakkal, melyek hol tűzet szitálnak szárnyukból szívére és idegeire, hol rémmeséket huhognak füleibe, hol némán, sorvasztó vágyakat ébresztve húznak el a magasban; de megjelenik benne a Sárgaláng lidérce, a Disznófejű Nagyúr, A Nagy Pénztárnok, Júdás, Lázár, sőt maga a Sátán is, akikkel, vagy akik miatt nagy, halálos viaskodása van az aranyért, a hatalomért és az életért: ott kísért a sápadt Dús lovag, aki lakodalmán bilincsbevereti az élet örömeire egyedűl jogosúlt ifjakat és leányokat, majd kísértve, kacagva átrobog dalos kedvvel, zeneszerszámmal, paripáján vágtatva Ős Kaján, hogy otthagyja őt holtan az asztal alatt. A jövő tengerén előtőr a forradalmak Vörös szekere és megremegteti a szívét az eljövendő vihar sejtelmével. A Szajnában titokzatos újjak írják a végzetet, a Dunán romlásba és halálba hívó Jégcimbalom zúg-zeng, ez a Folyamróka kacagva mormolja el a kis népek végzetét. A ködbevesző síkon hirtelen ezer esztendő kereke fordúl vissza s vak ügetését hallja a hajdani, Eltévedt lovasnak. Látja az Időt, amint a világ felett állván, óriási rostán húllatja ki az elvénűlt, élhetetlen nemze-

G.B.M.

tet s öt magát. Léda ajkai közt bújócskát játszik az Isten, a Mámor és a Halál. Jó Csönd herceg jön a háta mögött a holdfényes erdőn és rögtön eltiporja, ha elnémúl, vagy a holdra bámúl. De az úton is, melyre a Hold süt, a Halál fekete lovai ügetnek új és uj utasokért, akik előtt megállanak, azok elsápadnak és nyeregbeszállnak. Sietve öltözik a holdfényes szobában, megy ajtót nyitni, mert tudja, hogy a Halál ott várja a küszöbön. A Halál, aki hol mint Sápadt Orvos, hol mint hetykén lépkedő Násznagy, hol mint Vidám Hajókormányos, hol mint az álomhozó húsz grammnyi porban fehér papírálarcot viselő győnyörű Rém, hol mint kicsi, keményszívű Hideg Király, hol mint Életszépítő, hol mint irtózatos Ismeretlen tölti be egész világát. És végre sejtelmesen, néha csak mint egy álom, majd mint egy fényes szem, ismét mint láthatatlan, meleg ölelő kar, gyermeki látomás, hazahívó hang, Szent Halál, ott trónol egész élete és világa felett az Isten, míg szelíd, áldott, nagyszerű követe, Jézus, a költök költője idelenn ragyog bele néha-néha ebbe a titokzatos, félelmes világba. Ami pedig ebben a fantasztikus és mégis valóságos világban történik: harcok, szerelmek, mámorok, bukások, megbánások, kibékülések, mind összeállanak egy különös *temetési menetbe*: az élet búcsúzás, készülődés, kifelé menés, távozás. Távolról jövő szekerek, különös őszi lárma, közeledő temető képein át várás a közeledő koporsóra, a misztikus temetési pompára, a breton tengeren tova rohanó vörös bárkára, melyen a költő és asszonya futnak fehéren és halottan, hogy aztán csak visszatérő halálarcuk kísértsen fel a rózsakoszorús ifjú párok bálján.

Adynak ez a külön mitológiát teremtő és külön világot alkotó sajátos fantáziája mindezzel a saját élő lelkét szimbolizálja, de a szimbolum természete szerint úgy és olyan erővel, hogy a valóság, a reálitás szug-

geráló, elhitető hatalmát gyakorolja. Soha, egy pillanatra sem jut eszünkbe, hogy a költő szándékosan és tudatosan metaforázik, eszközi képekkel fejez ki racionális valókat, hanem teljes az illuziónk, hogy őmaga szentül és szószerint hiszi, sőt látja ezt a világot, ezeket a lényeket és ezeket a történéseket s a fantáziának ez a varázshatalma az olvasó lelkét is elragadja, átformálja, magábaszívja és élményévé teszi azt, amit alkotott.

Ezt nagy mértékben elősegíti verseinek és képeinek *hatalmas hangulati ereje.* Költészete minden ízében telítve van egy tisztán nem fixirozható, homályos, érzelmi fluidummal, mely átitatja azt, amely azt a különös érzelmi hatást kelti, hogy verseinek a ritmust megelőző mély, lelki zenéje, sajátos színei, sőt sajátságos illata van. Ez a zene, ezek a színek, ez az illat határozottan *tragikus.* Fekete zongora mélyen búgó sírása, fekete virágok heves halálparfőmjei szállnak ki költészetéből. Egy halálraítélt életimádó csapkodó, zengő, háborgó és elcsituló érzéstengerének a humánum teljességét átérő hullámkarjai tárulnak ki benne. Megértése nagy mértékben függ az életet átérző képesség erőfokától és terjedelmétől, tehát általánossá olyan mértékben, mint a demokratikus szemléltető költészeté, beláthatóan nem lehet, de viszont kétségtelen, hogy az érzésvilág finomodásával, mélyülésével és tágulásával egyenes arányban növekedő lehet és lesz.

Ady szimbolizáló fantáziájának egyéni sajátossága mellett költészetének érthetőségét nehezíti, főleg a szélesen szemléltető költői stílushoz szokott lelkek számára *erősen tömörítő költői kifejezésmódja és költői nyelve,* mely általában a modern művészetnek, de különösen Adynak kiváló tulajdonsága és jellemzője. Költészete nagyfeszültségű érzelmi állapotok heves, átmeneteket és asszociációkat kiugró, erősen tömörítő, összevonó kirobbanása. A kifejezendő állapotot nem

készíti elő, nem vezeti be, nem írja körül, nem igyekszik hasonlatok útján előre megértetni, hanem csak egy-egy fölvillanó, szimbolikus jelzéssel villámszerűen megvilágítva, rögtön az érzés, a lelki szituáció és az élmény kellősközepébe visz. PL. „Hunyhat a máglya. Ezek a szomorú, vén szemek Nem néznek soha másra.” Csak a vers végén és csak utángondolással állapítható meg, hogy ez a máglya kedvesének szerelmi vágya volt, amelyen ő elégett. Ilyen tömörítés egészében a „Sirni, sirni, sirni.” Vagy: „Akkor én majd nem erre járok. Nem Napfényországban rogyok össze. Magyar árok lesz az az árok.” Az „akkor” a halál óráját jelenti. Vagy: „Fölszállott a páva a vármegye-házra, Sok szegénylegénynek szabadulására.” Ez a két sor jelenti az új idők összes következményeit, amiket a vers később fölsorol. Egész sereggel lehetne idézni részleteket, melyek a tömörítést, a kiugró összevonást egyes képeken, kifejezéseken, szavakon viszik végbe. Szó- és szóképalkotó fantáziája épen ebben a tömörítésben és ezzel a kifejezőerő fölfokozásában nagyszerű s ez teszi őt a magyar nyelv kivételes művészévé.

Sajnos, itt nem tudom költői nyelvművészetének csodálatos kincseit még csak megcsillogtatni sem, de olvasni kell őt ebből a szempontból és mindenesetre érdemes és szükséges elolvasni Laczkó Gézának Ady költői nyelvéről a Nyugat Ady-számába (1909. II. 10. 11.) írt tanulmányát, illetve bemutatását. E helyen csak azt kellett leszögeznünk, hogy nyelvének szokatlanságát és ú. n. homályosságát is ez a tömörítő mód és erő okozza, amely azonban a nyelv szellemének is, költészete szellemének is kiválóan megfelel s egyik legnagyobb értéke.

De ez a tömörítés általában *egész* költeményeken keresztül jellemző Adyra. Csak két példát idézek. „Az elzárt Király-lyány” c. versében Ady nem azt mondja el, hogy az én mosolyom olyan volt, mint valami pajzán

király-lyány, aki így és úgy... de én többet nem akarok mosolyogni, mert így és úgy... hanem ezt mondja és így mondja:

Mosolyom, e pajzán király-lyányt,
Vén bús kapukkal, ime, becsukom,
Arany-kaját, nagy gyermek-szemét
Utálom, irigylem és únom.

Nem mondja azt, hogy azok a vén, bús kapuk az ő mosolytalan ajkai, csak egyszerűen a képet használja, hatalmas kifejező erővel. És nem azt írja le, hogy ez a mosolytalan élet milyen lesz, hanem azt, hogy az elzárt király-lyány hogy fog epedni, elfonnyadni s csodálatos költői vízióval szemlélteti, mi lett belőle, mikor (t. i. a halál pillanatában, amit szintén nem mond) a „kapuk" ernyedten szétnyílnak:

S majd hogyha a kapuk kinyilnak,
Felejtette légyen azt, ami volt:
Megőlelem a fonnyadt, ősz lányt,
Az aggszűzült, tört halálsikolyt.

A másik példa „Az öreg Kunné", akinek életét így tudja összefoglalni:

Tiz gyermeket hozott világra
Küzdésre, búra, de vitézül,
Szalmás tetőjű kunyhójában
Az öreg Kunné halni készül.

Kunyhó, olajmécs, munka, éhség.
Gyermek, rongy, szégyen és a többi
S végül a legnagyobb parancs jött:
Tessék a tüdőt kiköhögni.

Az öreg Kun a multra gondol.
Eszébe jut a lakodalma.
Ölni szeretne. A mécs pislog
S a vénasszony ránevet halva.

Ennek a tömörítő művészetnek, a megelőző magyar költészethez mérten az újszerűsége főleg két mozzanatban van: először abban, hogy a tárgyakat szemléltető költészet, összes költői alakzataival átalakul a költő belső állapotait spontán kifejező szimbolizmussá, minélfogva az addigi széles leírások, kifejtett hasonlatok, tudatos metaforák, nagyszabású allegóriák, mint költői szemléltető eszközök, összetömörödnek villanásszerű, sejtető, csak ráutaló szimbólum-jegyekké, másodszor és ebből következőleg abban, hogy a költői nyelv hozzátömörödik a belső élet hullámzásának és változásainak természetéhez s a logikai következetesség és kifejtettség helyébe az érzelmi élet kifejezését spontán adó, összevont, kiugrós, expressziós költői stílus lép.

Ha csak hirtelen felötlő példákat veszünk is ennek szemléltetésére, rögtön láthatjuk ennek az újszerűségnek egész jellegét és jelentőségét a magyar költészetben. Pl. Petőfi ragyogó, széles, szerelmes leírásai az Alföldről (Az Alföld, A Tisza, A Kis-Kunság, Szülőföldemen, Kutyakaparó) a költői nyelv és kifejezésmód összes művészi eszközeivel, bár a költő lelkületén át, de mégis az Alföldet, a tárgyat akarják szemléltetni, míg Adynak pl. „Gőzösről az Alföld” c. versében maga a természeti kép csak néhány szóval, jelzővel érintett s azonnal szimbolummá tömörödő kifejezése annak az érzésnek, amelyet a magyar végzet szárnycsapása ver föl a költő lelkében. Ugyanezt a külömbséget látjuk Aranynak a Toldi bújdosását leíró nagy hasonlata és Adynak az Eltévedt lovasról szóló szimboluma közt, vagy az Arany „Elhagyott lak”-ja és Ady „Ház jegenyék közt” c. víziója

közt. Hogy még egy, talán kissé már kirívó példát idézzek, érdekes összevetni a Lévay „Szüretünk” c. kedves, külsőleges leírását Adynak „Elillant évek szőlőhegyén” c. versével, amelyben tömör, gyors, nagyszerü vonásokban szintén ott van a szüret egész képe, de mint szimboluma a költő távozó életének. Ennek a tömörítő szimbólizmusnak tartalmi és formai megértéséhez kétségtelenül szükséges az olvasó lelkének intuitív megfeszítése és magát adó belehelyezkedése. Ennélfogva bizonyos, hogy Ady költészete sohasem szolgálhatja a versekben csak futó élvezést, szórakozást kereső lelkek szellemi fényűzését, mint valami könnyed szalonköltészet. Rászánást, áldozatot, komoly elmerülést kíván s csakis az ilyen munkát jutalmazza meg kincseivel.

Végre a megértés egyik éspedig fontos kulcsát adja annak felismerése és a hozzá való alkalmazkodás, hogy az Ady költészete mélyen érzelmi, indulati, egyszóval lírai mivoltánál fogva voltaképeni lényegében zene. Hogy szavakkal és szóképekkel kell dolgoznia, melyeknek *jelentése* van, ez Adyra nézve sokszor tragikum és végzet, mert lelkének zengő-zúgó tartalma a zene konkrét jelentés nélküli hullámain kétségtelenül teljesebben és szabadabban tudna átömleni a világba. Az indulati és érzelmi élet művészi kifejezésére a zene kétségtelenül elsődlegesebben és teljesebben alkalmas, mint a beszéd. Ady költészetének zeneisége nem is csak külső, formai és technikai kérdés. Bár kétségtelen, hogy ezen a téren is sajátos egyéniség, aki a magyar versnek szokványos sablonná merevedett s ezért szokványossá vált, unt asszociációkat kapcsoló jambikus formáját, amely már bilincs és halál kezdett lenni, összetörte és szabad versformát alkotott, melynek egyéni ritmusában lelkének érdes, pattogó, bátor és szenvedélyes zenéje lüktet. De még mélyebben, még lelkibb és tartalmibb értelemben véve, egész költészete transzponálható egy sötét, tragikus

szinű, sötét és tragikus hullámzású hatalmas zenére, önmaga végtelen kiterjedésű lélektengerének titáni muzsikájára. Ebben a zenében, mélyen a szavak és azok jelentése mögött sír, jajong, panaszol, átkozódik, prófétál és vall a magyar lélek, búg a szerelem fájdalma, liheg a kéj és csörög az arany, nyerít a Sátán, énekel a Halál, harsonázik az Élet, zúgnak a Zsoltárok s kicsendül a végtelenbe a Vox Humana. Ennek a költészetnek a megértése, a megértés teljes és igazi módján lehetetlen addig, amíg ezt a kozmikus zenét meg nem halljuk benne, mint az egésznek ősalapját. Míg lelkünk előtt meg nem nyilatkozik a Fekete Zongora, mely Ady életének és költészetének egységes szimbóluma. Mert életét és költészetét ez a misztikus hangszer egyesíti *„az Élet melódiájává”*.